

SPIIS TREŚCI

1. Sunu — dawni lekarze nad Nilem

7

Imhotep (ok. 2800 r. p.n.e.) „postać pierwszego lekarza wy-
laniającego się z pomroku dziejów” • Tło historyczne i kul-
turowe • Przekaz Herodota o medycynie w starożytnym
Egipcie • Nagrobek lekarza przybocznego Iry • Na dworze
królów Cheopsa, Chefrena, Mykerynosa (2723–2663 p.n.e.)
• „Okulista pałacowy” • Sekhet-Enanach, lekarz króla Sa-
hure, ok. 2550 r. p.n.e. specjalista od chorób gardła, nosa
i uszu • Stan kapłański i powstanie medycyny • Szkoła le-
karska w świątyni w Saïs • Naczelný lekarz Uzahor-resinet
i Dariusz I • Ogrody z ziółami leczniczymi w Edfu • Bal-
samowanie a medycyna • Mumie świadkami historii me-
dycyny starożytnego Egiptu • Dr Armand Ruffer • Mumie
za ekranem rentgenowskim • Pasja doktora Eliota Smitha •
Dr W. C. Boyd, po tysiącleciach, ustala jeszcze grupy krwi
zmarłych Egipcjan • Paradentoza • Czarna ospa • Ska-
mieniałe pasożyty wywołujące bilharczożę • Cud ożywie-
nia pozornie martwych tkanek • Bakcyle dżumy w płucach
mumii • Gruźlica u Nesperehapa, kapłana boga Amona
• Kamienie żółciowe w kanopach • Ślady zapalenia wy-
rostka robaczkowego • Marskie nerki i ropnie nerek •
Sir Flinders Petrie znajduje kamienie pęcherza moczowe-
go • Skamieniałe naczynia wieńcowe serca • Miażdżycza
tętnic u Ramzesa I • Nasuwa się pytanie: czy współczes-
ne tezy o przyczynach powstawania chorób naczyniowych
są prawdziwe? • Odźwierny Ruma (II w. p.n.e.) a para-
liż dziecięcy • Czy Kleopatra chorowała na tarczycę • Rak

w starożytnym Egipcie • Georg Ebers odkrywa medyczny „papyrus Ebersa” (powstały ok. 1555 r. p.n.e.) • Wiara w bogów i zaklęcia początkowo maskowały racjonalną treść medyczną • Papyrus Edwina Smitha, czyli zmartwychwstanie staroegipskiego podręcznika chirurgii • Tajemnice mózgu • Lekarz Nin-anch-re (III w. p.n.e.) • Leczenie ran i walka z infekcją • B. Ebbel i odszyfrowanie staroegipskich recept • Cudowny świat leków • Mak, opium, lulek • Królowa Nefretete i mandragora • Jednostki wagi dla leków: ro równa się łyżce stołowej • Powstanie egipskiej farmakopei dzięki importowi z innych krajów i państw • Antymon z Afryki południowej • Dolegliwości biodrowe królowej Puntu • Olów i rudy miedziowe • Mirra i aloes z Saby • Żaglowce z lekami z Indii • Lekarstwa na Krecie • Apteka lekarza nadwornego Iwti za panowania królów Ramzesa I i Setiego II • Misterium serca i tętna • Ibis uczy przeczyszczania • Piłajki i upusty krwi • Choroby oczu • Dawniejsze środki przeciwko jaglicy • Nowoczesne paralele • Apteka ekskrementów przeczuciem antybiotyków • Leczenie ran za pomocą spleśniałego chleba, drożdży i ziemi • Zapobieganie epidemiom i chorobom wenerycznym • Domy publiczne i haremy • Niewolnice i eunuchowie • Kiła czy rzeżączka • Moskitiery • Higiena i kąpiele w Achet-Aton • Kadzidło, wielki środek przeciwzakaźniowy • Mojżesz i jego prawa higieny • Sir Flinders Petrie odnajduje podręcznik dotyczący chorób kobiecych (ok. 2200 r. p.n.e.) • Rozpoznanie raka podbrzusza • Ciernie akacyjne jako środek antykoncepcyjny • Rozpoznawanie ciąży • Archiwum glinianych tabliczek z Tell el-Amarny • Nebamon i opinia o egipskich lekarzach w starożytnym świecie

2. Asu — lekarze w Asyrii i Babilonii

93

Najwcześniejsza znana recepta świata to recepta na glinianej tabliczce pewnego lekarza sumeryjskiego z III w. p.n.e. • Rozwój medycyny Mezopotamii rozpoczyna się w Sumerze

• Tło historyczne i kulturowe • Świadełstwo Herodota o lekarzach kraju dwurzecza • Jego błędna ocena • 660 tablic medycznych z pismem klinowym w ruinach Niniwy • Od Friedricha Kücklera do R. Campbella Thompsona • „Asyryjskie teksty lekarskie” • Gliniana wizytówka przybocznego lekarza księcia Lagashu Urukagina (ok. 2000 lat p.n.e.) • Król Hammurabi (1728–1686 r. p.n.e.) i najwcześniejsze na świecie ustalenie wysokości honorariów lekarskich • Rachunki za zabiegi chirurgiczne i weterynaryjne • Listy lekarskie z dworu króla Assarhaddona (680–669 r. p.n.e.) • Arad-Nana, lekarz przyboczny • Ustalenie związku między reumatyzmem a utratą zębów: przecucie czy przypadek • Lekarz Mukallim i leczenie królewskich tancerek • Chory król Hamy • Mezopotamscy lekarze w państwie Hetytów • Bezlitosne epidemie w krainie między Eufratem a Tygrysem • Cholera, dezynteria, czerwotka, zapalenie wątroby, zakaźne choroby oczu • Benna lub trąd • Dżuma w Asdod i szczury • Dlaczego król Sanherib przerwał w 701 r. p.n.e. oblężenie Jerozolimy? • Złośliwa malaria dziesiątkuje jego wojska • Plaga much • Złe warunki higieniczne — wyjątek: łazienka w pałacu w Mari • R. Labat dokonuje tłumaczenia rozpoznania chorób zapisanych pismem klinowym na mezopotamskich tabliczkach: gruźlica, zapalenie płuc, bronchit, żółtaczka, udaru, zapalenie ucha środkowego, nieżytu żołądka, skrętu kiszek, kolki żółciowej i hemoroidów • Wszelka wiedza lekarska pochodzi od kapłanów • Przytłaczający wpływ wiary w demony choroby • Skarga chorego króla Assurbanipala skierowana do bogów • Kapłani-wróźbicy tłumaczą choroby z układu gwiazd • Początek astronomii, astrologii i nauki o związku gwiazd i ciała człowieka • Wróżby i rozpoznanie choroby na podstawie wyglądu wątroby zwierząt ofiarnych • Walka kapłanów-zaklinaczy z demonami przynoszącymi choroby • Zmudny rozwój medycyny racjonalistycznej • Asu, czyli prawdziwi lekarze • Odkrycie narzędzi chirurgicznych

w Niniwie • Trepanowanie czaszki z Lachisz • Operacja zaćmy w Babilonie w XVIII w. p.n.e. • Okulary w Niniwie? • Seks i gwałt • Damskie i męskie prostytutki • Rozwiązłość i perwersja prostytucji świątynnej • Wzmianki o rzeźnicach na glinianych tabliczkach • „Gdy z członka mężczyzny wypływa krew i ropa” • Wynalezienie cewnika do leczenia nagminnych chorób wenerycznych • R. Campbell Thompson dokonuje przekładu recept lekarzy mezopotamskich • Odkrycie właściwości rozkurczowych belladony • Konopie z Indii łagodzące ból • Handel lekami między Indiami i Sumerem w III w. p.n.e. • Wierzba i jałowiec • Sprawdzanie działania nieznanych roślin na niewolnikach • Korzeń lukrecji a choroby żołądka • Węglan wapnia przeciwko kamicy nerkowej • Okłady, masaże, czopki doodbytnicze i wlewy • Samuel Noah Kramer i recepty lekarzy sumeryjskich • Znajomość procesów chemicznych w III w. p.n.e. • Pytanie bez odpowiedzi

3. Waidja — mędrcy dawnych Indii

157

Mohendżodaro, Harappa i nowa ocena staroindyjskiej medycyny • Tło historyczne i kulturowe • Ariowie • Urządzenia higieniczne nad Indusem (III w. p.n.e.) • Kąpielisko w Mohendżodaro • Wczesne doniesienia o malarii, trądzie, cholerze, artretyzmie, durze, żółtaczce i newralgii • Bogowie, demony i prawdziwi lekarze • Kusztha i soma, czyli początki indyjskiego ziołolecznictwa • Chirurdzy wędrowni z plemion aryjskich (II w. p.n.e.) • „Sztuczne oczy” i protezy kończyn dolnych • Miasto Takszasila (I w. p.n.e.) • Szkoła medyczna • Atreja i jego uczniowie • Podręcznik medycyny *Czaraka-Samhita* • Kim był Czaraka? • Spór o jego pochodzenie i wiek • Benares nad Gangesem • Suśruta i podręcznik chirurgii *Suśruta-Samhita*: nowy spór o powstanie i wiek • Grecja i Indie • Studia anatomiczne na zwłokach • Budzące grozę metody • Wyobrażenia dawniejszych lekarzy indyjskich o fizjologii • Rauwolfia

jako środek obniżający ciśnienie krwi, prezent starożytnych Indii dla potomnych • 500 leków Czaraka • Indyjski pionierski okres chirurgii • Odkrycie możliwości operacji zaćmy • Genialne narzędzia • Sztuczne nosy, czyli narodziny chirurgii plastycznej • Indyjskie operacje kamicy pęcherza i ich droga do świata starożytnego i średniowiecznego • Szycie ran • Chirurgia brzucha • Szczypce mrówek jako klamry chirurgiczne • Szkoły chirurgiczne • Nauka na fantomach (lalkach), pęcherzach zwierząt, bambusach, melonach, zwierzętach • Ginekologia • Wiedza o rozwoju płodu w łonie matki • Cesarskie cięcie • Joga jako nauka • Przyczyny indyjskich osiągnięć pionierskich • Budda i lekarze • Szpitale na Cejlonie (427 r. p.n.e.) • Założenie szpitala przez króla Asioke • Obowiązki staroindyjskich lekarzy a przysięga Hipokratesa

4. Lekarze dawnych Chin

201

Tło historyczne i kulturowe • Mędracy z czasów Zhou i Han • Franz Hübötter i historia medycyny chińskiej • Smak setek ziół i początek chińskiego ziołolecznictwa • *Shenong beneao* • Cesarz Shenong (między 2838 a 2698 r. p.n.e.) • Cesarz Huangdi i jego minister Chi Bo (między 2698 a 2598 r. p.n.e.) • *Neijing*, nauka o wnętrzu • Opisy chorób na kościach wróżebnych z epoki Shang (1766–1028 r. p.n.e.) • Choroby zakaźne i epidemie • Bogowie, demony i zaklęcia • Szamani • Lekarze nadworni dynastii Zhou • Roczne uposażenia od 600 do 1000 miar ryżu • 293 lekarzy nadwornych z epoki Han (206 r. p.n.e. do 220 r. n.e.) • Anatomia i fizjologia • Wspaniałe konstrukcje i absolutne błędzenie • Yin i yang rządzące wszystkim siły • Układ współczulny i przywspółczulny • Starochiński lekarz Bian Que • *Neijing* i diagnoza na podstawie tętna • Spekulacja i rzeczywistość • Początek akupunktury • Obszary Heada • Dawni lekarze chińscy a leki • Czasy nowożytnie odkrywają skuteczność efedryny • Rtęć • Ziele przeciw malarii

• Wątroba wieprzowa w walce z anemią • Długo skrywane tajemnice korzenia żeń-szeń • Ospa • Chińczycy prekursorami immunizacji • Brak chirurgii • Hua To jedyny chirurg (190–265 r. n.e.) • Uśmierzanie bólu • Chińczyk czy cudzoziemiec

5. Lekarze dawnego Meksyku

225

Tło historyczne i kulturowe • „Chore” rzeźby gliniane z Nayarit, Colima i Jalisco • Abner L. Weisman i jego zbiory • Gruźlica? • Krzywica w dawnym Meksyku • Rzeźączka czy kiła • Figurka kobiety po cesarskim cięciu • Kiła i zapalenie nerek • Wojownik Majów z guzem oka • Rozszczep nosa, figurka z kraju Olmeków • Medycyna Azteków jest tylko ostatnim etapem rozwoju medycyny w Meksyku • Badania Hiszpanów nad medycyną Azteków • Nicolas Monerdes i Francisco Hernandez • Historia naturalna Nowego Świata • 1200 leków Azteków • Czary, zaklinanie i ofiary z ludzi obok rozumnej medycyny • Ortopedia • Operacja na migdałach • Dieta • Gorące kąpiele i masaże • Ludzki włos jako nić chirurgiczna • Sarsaparilla • Peyotl i inne środki odurzające i narkotyczne • Zastosowanie tytoniu i kauczuku w medycynie • Możliwość wpływów medycyny Azteków na lekarzy kultury wczesnomeksykańskiej • Olman, kraj kauczuku • Kakako • Powrót do Olmeków • Początek poszukiwań

6. Lekarze dawnego Peru

249

Tło historyczne i kulturowe • Od Inków do Mochica wczesnego okresu • Pierwsze tysiąclecie przed naszą erą • Garncarstwo Mochica, bezprzykładny zbiór obrazów życia dawnych mieszkańców Peru • Obrazy życia i cierpień • Diagnoza na podstawie wyrobów ceramicznych • Ślepoty • Mięśaki twarzy • Rudolf Virchow a sprawa trądu w dawnym Peru • Jaminez de la Espada • Tajemnica uty: Julio Tello i Edmondo Eacomel • Udar • Peruwiańska verruga

a problem kiły • Lekarz Mochica przy łóżu chorego • Taniec demonów • Medycyna Inków jako ostatni wytwór długotrwałego rozwoju medycyny w Peru • Poma de Ayala i nauka leczenia • Wypędzanie demonów choroby w Cuzco • Pora deszczowa i epidemie • Grzech a choroba • Ofiary królów inkaskich z dzieci • Racjonalna medycyna Inków • Hampi-camayok — „Właściciele medycyny” i cyrulicy • „Colla huayu” — wędrowny aptekarz • Nowoczesne badania nad leczniczymi ziołami Inków • Chacco — glinka • Siarka • Antyseptyczne właściwości mactellu • Quina-guina • Koka i jej tajemnice • Spojrzenia na okres wcześniejszy: koka w dawnym państwie Mochica • „Prezent” dla ery nowożytnej • Dowody istnienia chirurgii w wyrobach ceramicznych Mochica • Amputacje • Pytania i tajemnice • Położnictwo na malowidłach • E. G. Squier • Największe misterium: trepanacja • Znaleziska czaszek ze śladami dokonanych trepanacji • Doświadczenie Paula Broca • Dowody, że operacje czaszek we wczesnym okresie peruwiańskim były wykonywane na osobach żyjących • Przeżycie po operacji i wyleczenie • Tello i Mac Curdy • Kamień i brąz • Ceramika z Mochica ukazująca sposób operowania • Wykopane czaszki z bawełnianymi opatrunkami • Francisco Grana z Limy operuje w 1962 r. posługując się dawnymi narzędziami • Powodzenie operacji • Spojrzenie wstecz

Posłowie

277

Źródła i literatura

279

Źródła fotografii

296